

ROPOLYI LÁSZLÓ

FILOZÓFIAI POSZTOKTÓL A POSZTFILOZÓFIÁKIG (II.)

Filozófiai posztok és posztfilozófiák

■ Ha tudomásul vesszük a filozófiai nézetek mai pluralitását és a képviselt álláspontok megoszlásának nagyfokú bizonytalanságát, akkor bizonyára különös törekvésnek tűnik a filozófia jövőjéről, az előttünk álló lehetséges, sőt valószínű perspektíváiról értekezni. Márpedig most ez a tervünk – szándékaink szerint ezt a célt szolgálták az eddig előadottak is. Jóllehet ez különös terv, de ugyanakkor szükséges is. Arról van szó, hogy az internet létrehozása és univerzális használata olyan mértékben változtatta meg az életünket, hogy a világunkat formáló összes közösségi és kulturális tényező átalakult, vagy átalakulófélben van: röviden szólva más világban élünk, mint akár csak húsz vagy harminc éve. Az ember világának transzformációja megköveteli az új helyzet új megértését. A társadalomátalakító emberi gyakorlatra is jellemző ugyanis a „nem tudják, de teszik” imperatívusza, így arra kényszerülünk, hogy saját cselekedeteink kontextusát és következményeit legalább utólag világnézeti, filozófiai reflexió tárgyává tegyük, megismerjük és megértjük saját tetteinket, saját formálódó világunkat, átalakulóban lévő saját magunkat. Ebben a folyamatban a filozófia is átalakul. Változásainak felismeréséhez legalább két tényezőt vizsgálni kell: jelenlegi állapotát és mai, kényszerű értelmezési feladatainak körét. A filozófia mai állapotának érzékeltetését szolgálta alakulásának és vitáinak fentebb röviden felidézett története, aktuális feladatainak vázlatos ismertetésére pedig most kerítünk sort.²⁰

A modern világállapot ötszáz éves történetének végződése az utóbbi évtizedeket meghatározó civilizációs fejlemény. A modernitás programjának megvalósulása – beleértve a programba szándéktalanul belefoglalt embertelen következményeket is – a modernitás vízióinak, teljesítményének és produktumainak radikális értékvesztését eredményezte. A 20. század során kibontakozott és elmélyült egy gazdasági, politikai, kulturális, az egész modern rendszert átfogó válságfolyamat. Válságnak nagy (összetett, komplex) rendszerek átalakulásának folyamatát nevezzük.²¹ Ennek során egy összetett rendszer adott módon való létezésének feltételei fokozatosan megszűnnek, a rendszer szétesik, majd újjászerveződik, azaz egy új rendszer keletkezik. Válságjelenségekről ennek a folyamatnak az azonosítása és értelmezése kapcsán szokás beszélni. A rendszer összetettségének, illetve nagyságának az a jelentősége, hogy ilyen rendszereknek nincsenek tudományos elméletekbe foglalható konzisztens leírásai, így változásaik értelmezéséhez sem vehetjük igénybe a hagyományos dinamikai elgondolásokat. A válságok értelmezései és leírásai a nagy és összetett (komplex) rendszerek dinamikai „elméleteit” helyettesítik. Válságok kibontakozása során az addig jól működő totalitásszervező hatások (termelési viszonyok, ideológiák, világképek, paradigmák, stílusirányzatok stb.) veszítenek hatékonyságukból, meginog az egyetlen „világrend” érvényessége, illetve az érvényességébe vetett hit, s a világ, illetve a világfelfogás pluralizálódik. Az egy-sok viszony korábban érvényes és elfogadott változata, melyben az „egy” valamilyen dominanciája érvényesült, érvényét veszti, s

átmenetileg a pluralitást felemelő „sok” kerül előtérbe, mígnem egy új egységbe szervező erő nem támad, illetve ilyen erőkre nem lelnek.

A modernitás rendszerének válságára való intellektuális reflexiókat posztmodern álláspontként azonosították, és ilyenként a 20. század közepétől évtizedekig a viláértelmezést meghatározó ideológiaként szolgált. Legfontosabbként deklarált értékei a pluralitás, a virtualitás, az individualitás, a töredezettség, a hatalomellenesség és a benne foglalt modernitás. Utóbbi azt jelenti, hogy a posztmodern álláspont nem tekinti a modern rendszert mindenestül felszámolandónak, mindössze a modernitás értékrendjének dominanciáját kívánja felszámolni, amivel teret biztosít a rendszer átalakulási folyamata számára.

A modern válság időszakának négy – összefonódóan zajló – folyamatát szeretnénk valamivel részletesebben szemügyre venni: az internet kibontakozását, az emberi létmódok átalakulását, a tudás formálódását és a filozófiai reflexiókat.

Az internet a válság elmélyülése korában jött létre, és a korszak posztmodern értékrendje által formált. Ez azzal a következménnyel jár, hogy működése során – akár használóinak szándékaitól függetlenül is – a posztmodern értékek folyamatos előállítását és terjesztését is megvalósítja: az internet egy posztmodern értékgenerátor. Immár évtizedeket átfogó története során természetesen maga is formálódik – alakítása, értéktartalmainak meghatározása korunk ideológiai küzdelmeinek legfontosabb terepe.

Az internethasználat univerzálissá válása következtében az emberi létforma átalakulóban van. Sok évezredes szerkezete módosul: a természeti és társadalmi létmódok mellett kialakulóban van egy harmadik, az előbbi kettőre ráépülő létmód: a hálólét. Az ember immár „három világ” polgára: természeti, társadalmi és hálólét viszonyok formálják természetét.²² Az internethasználat következtében létrejövő „három világ” kultúrája alakítja, és ki is fejezi a bekövetkező változásokat.

Az emberi világ ennyire komplex átalakulásának értelmezéséhez nem könnyű használható szempontokra lelni. A komplex folyamatok során minden szinte mindennel összefügg, hat és hatást szenved el. Efféle szituációk értelmezésében két megközelítés tűnik használhatónak: történeti, társadalmi, kulturális *analógiák* azonosítása és összehasonlító elemzése, valamint a viláértelmezés direkt eljárása, azaz a valóság *filozófiai* konstrukcióira való törekvés.

A kulturális változások értelmezésére a korábban javasolt ún. „tudás reformációja” analógia bizonyult hasznosnak.²³ Eszerint az, ami ma a tudással történik az internethasználat következtében, jól megfeleltethető annak, ami a vallásos hittel történt a 16. századi reformációk mozgalmak következtében. Az összevetésből kitűnik, hogy a tudás mai átalakulásában meghatározó jelentőségű az igazsághoz/tudáshoz való közvetlen, a tudás intézményrendszerének használatát mellőző, individuális emberi viszony. Ebben a kontextusban a tudás/igazság individualizálódott és pluralizálódott – a posztmodern hálópolgár maga kíván dönteni a saját (virtuális) világában jelen való és érvényben lévő meghatározottságok tárgyában. Az internethasználat eredményeként ilyenformán elkezdődött a modern kultúra átalakulása – azaz egy posztmodern értékekkel telített netkultúra kibontakozása. Az univerzális érvényességű absztrakt ész igája alól felszabaduló hálópolgárt – határozottan deklarált céljai ellenére – azonban felkészületlenül érte saját individuális szabadsága és felelőssége. A szabadság melletti elkötelezettség a gyakorlatban rendszerint elidegenedett viszonyokat, az értelmezési kényszerek „ismeretelméleti” bizonytalanságokat s az esetlegességeknek való kiszolgáltatottság jelenségeit is produkáltak és produkálják.

Továbbá vegyük észre, hogy az internethasználat az évtizedekkel korábbihoz képest lényegesen általánosabb, valamint hogy – harminc év után – a 2010-es évektől jelentősen megváltozott: általánossá vált a közösségi média (a Facebook, a Twitter/X, a YouTube s társaik) használata. Ma már emberek milliárdjai élnek hálópolgári életet

(a ma élő emberek több mint 60 százaléka nethasználó), azaz jószerivel folyamatosan jelen vagyunk a főként a közösségi média által hordozott virtuális létmódban is.

Ilyenformán a korábban azonosított kulturális folyamatok a mai világban immár a mindennapi élet részeként funkcionálnak. Ugyanakkor az új netezési eljárások következtében a hálópolgár saját kulturális közege ténylegesen leszakadt a hagyományos kultúratermelő hálózatokról, s önállósodásának problémáitól szenved. A közös valóságot, közös igazságokat és értékeket képviselő hivatásos véleményformálók végleg elvesztették domináns befolyásukat – a hálópolgár saját világának, saját valóságának, saját igazságainak saját konstruktöre lett. Építkezésének anyagai és eszközei: a „véleménybuborékába” befogadott barátai, ismerősei, ismeretlen, de népszerű véleményformálók, kulturális és politikai szimpatizánsok, illetve persze az intézményes kultúratermelők, hivatásos politikai szereplők esetleges adalékai. Ezzel azonban jelentős mértékben kiszolgáltatja magát saját tudatlansága, hiszékenysége, szubkultúrája, elszigeteltsége, manipulálhatósága, kihasználhatósága vámszedőinek. Az így létrehozott saját világ leginkább csak elfogadását tekintve saját.

Megjelentek és tartósan velünk lesznek az ebben a helyzetben megállíthatatlannul keletkező álhírek, félrevezetések, összeesküvés-elméletek – egyszerűen szólva a valóságra vonatkozó *egyetlen* igazságot végképp nélkülözni kénytelen korszakba, a posztigazság korába léptünk s tartósan itt időzünk majd.²⁴

A közösségi média efféle „paranoid” használatának feltétele (és következménye) a valóságértelmezés tömeges mértékben megnyilvánuló radikális átalakulása. Az egyetlen „objektív” valóságba, a „tények” kétségbevonhatatlanságába, a tudás, az ismeretek, az információk ellenőrizhetőségébe vetett hit tömeges megrendülése, az „alternatív” tények, valamint az igazság radikális individualizálódása, relativizálódása és pluralizálódása iránti tömeges igény a posztigazság (igazság/tények utáni) korszakának netkulturális törekvése. Van most is igazság, de sok. E gyors és radikális változások értelmezése az utóbbi évek egyik legfontosabb intellektuális feladatává vált: számtalan filozófiai, szociológiai, kulturális szempontú elemzés készült és készül.²⁵

E változások jelentőségét és esetleges következményeit segíthet megérteni, ha a posztigazsággal való együttélés hatásainak vizsgálatához kiterjeszthetjük a vallásos hit reformációja következményeinek követését a 16. századtól a 18. század elejéig. A 16. századi reformációs mozgalmak hatására ugyanis a változásokkal való együttélés igényével átalakult a katolikus egyház szemléletmódja. Eme „poszt-reformációs” folyamat egyik komponensének felidézése különösen érdekes tanulsággal szolgál. Az akkoriban kibontakozó katolikus valláserkölcsi nézetrendszer és a hozzá kapcsolódó gyakorlat, az ún. *probabilizmus* térhódításáról van szó.

A kora újkori probabilizmus az az elképzelés, hogy az embereknek maguknak kell eldönteniük: egy dologgal (pl. erkölcsi tanítások érvényességével) kapcsolatos vélemények vajon elfogadhatók, vagy sem. A döntés meghozatala során a híveknek nem kell ragaszkodniuk az abszolút igazság (számukra egyébként is elfogadhatatlan, hozzáférhetetlen vagy követhetetlen) figyelembevételéhez: minden „valószínűleg/lehetségesen” helyes vélemény elfogadása, illetve követése valláserkölcsi szempontból megengedett. Azt a véleményt lehet valószínűleg helyesként elfogadni, amelyiket okos emberek állítanak, és optimális érvek megerősítenek. Röviden: egy vélemény valószínűnek/lehetségesnek számít, ha ész vagy tekintély támogatja. A probabilizmus – sokat vitatott tartalmú különféle változataiban – a 17–18. században évtizedekig uralta a katolicizmus valláserkölcsi terepét, segítséget adva és menedéket nyújtva a reformációs mozgalmak során hiteltelenített egyetlen igazságban csalódott katolikus tömegeknek.²⁶

Vegyük észre, hogy a probabilizmus körülményei között (valláserkölcsi) állásfoglalásra kényszerülő, a vallási intézményrendszerrel eltávolodó hívő ugyanúgy

individuális és plurális döntések meghozatalával éli túl a helyzetet, mint a posztigazság körülményei között (igazság és valóság kérdéseiben) állásfoglalásokra kényszerülő, a hivatásos kulturális véleményformálóktól és intézményektől elforduló hálópolgár teszi. Mindkét esetben beszélhetünk a döntések probabilisztikus jellegéről: személyesen elfogadott tekintélyek (ma pl. véleményvezérek) s személyesen megítélhető érvek szólnak, ha nem is abszolút és vitathatatlan, de valószínűleg igaz, képviselhető, vitatható (kommentelhető és védelmezhető), sajátként elfogadott állásfoglalásaink mellett.²⁷

Ilyenformán a probalilizmus és posztigazság analógiájának vizsgálatával talán valamivel közelebb jutottunk a netkultúra mai helyzetének, illetve aktuális változásainak ismeretéhez. Sőt a probabilizmus meghaladását célzó korabeli fejlemények fényében bizakodhatunk a posztigazság korszakát tovább alakító kulturális fejlemények bekövetkezésében.

A kora újkori probabilizmus későbbi visszazorulásában, illetve átalakulásában a nyilvánvalóan folyamatosan jelen lévő különféle egyházi viták mellett fontos szerepet játszottak ugyanis a valószínűség/lehetségesség fogalmainak korabeli filozófiai, illetve tudományos elemzései. Ismeretes, hogy a 17. század során sokan felfigyeltek a tudományos bizonyosság fogalmával kapcsolatos nehézségekre. Kiderült, hogy egyes, nem is komplikált természetes helyzetekben (pl. egy dobókocsa vagy egy érme feldobásakor) az eredmény lehet mindig egyértelmű és biztos, de mégse tudunk abszolút bizonyosat mondani róla. Az efféle nehézségek a valószínűség fogalmának létrejöttéhez, tisztázásához és tudományos igényű megfogalmazásához, a valószínűségi számításokhoz, majd egy komplett valószínűségi/statisztikai világgép konstrukciójához vezettek.²⁸ Másként szólva: a (valláserkölcsei) probabilizmus hagyományos felfogását talán nem is annyira a katolikus egyház valláserkölcsei vitái szorították vissza, mint inkább a Leibniz és kollégái által kifejlesztett és a valóság hatékony ábrázolására képes valószínűség-értelmezések széleskörű elfogadása és kulturális elterjedése. Leibniz például maga is aktívan részt vett skolasztikus eredetűnek tekintett probabilitista felfogások kritikájában, s a valószínűség formálódó tudományos fogalmának használatát javasolta erkölcsi és világgépalkotói funkciókban egyaránt.²⁹ Ilyenformán a probabilizmus gyakorlata és világnézeti jelentősége nem szűnt meg, hanem sorozatos átértelmezéseket követően a világgépalkotás lehetséges változata maradt mind a mai napig.

Ezek nyomán észszerűnek tűnik a probabilizmus történeti működésével analóg fejleményeket feltételezni a posztigazság további sorsával kapcsolatban is. Azt várhatjuk, hogy a bizonyossággal, az igazsággal, illetve a valósággal kapcsolatos netkulturális válságból nem a posztigazság praxisának (egyébként is reménytelennek látszó) tiltásával vagy tagadásával, hanem a működtetése nyomán keletkező tartalmaknak egy új, alternatív világrendbe való integrálásával juthatunk ki. Vagyis, mivel együtt kell élnünk a posztigazsággal, el kell fogadnunk, hogy a valóságértelmezések az individuumoknál generálódnak, és a feladat az, hogy ezek valóságosságát és igazságát valamiképpen értékeljük, „felmérjük” őket, számoljunk velük, s felhasználjuk a szubjektív, individuális valóságokból alkalmas módon szerveződő új közös valóság világgépéhez. Másutt a (nem abszolút) mértékkel rendelkező valóságot virtualitásként értelmeztük³⁰ – ennek nyomán a posztigazság korszakát meghaladó „posztvilág” a virtualitás világának realizációjaként fogható fel. A posztigazságok kontextusaiban létesülő „posztvilág” az, ahol a valóság konstruált, relatív, mérhető, de van.

Ha mindezek után, figyelembe véve a netkultúra újabb keletű változásait is, rátérünk a modernitás válságához köthető közvetlenebb filozófiai reflexiók számításba vételére, illetve egyúttal visszatérünk a filozófia jelen perspektíváit tanulmányozó feladatunkhoz, akkor hasznosnak látszik a filozófia praxis három viszonylag jól azonosítható szakaszát megkülönböztetnünk. Posztfilozófiákról fogunk beszélni, mivel a posztigazság korszakának a termékeiről, vagyis a nem egyetlen

valóságról szóló nem egyetlen igazságot nem egyetlen helyes módon elbeszélhető narratívákról – tulajdonképpen kimaxolt viták realizációról lesz szó.

Preinternet posztfilozófiák. A modernitás válságának első filozófiai leírásai korábbi filozófiai hagyományok eljárásait követték. A posztmodern értékeket felmutató „preinternet posztfilozófiák” olyan jól ismert szerzői, mint például Horkheimer, Adorno, Lyotard, Feyerabend vagy Rorty hagyományos filozófiai esszéket produkáltak, amelyekben azonosították és értelmezték a válságtüneteket. Ők már lényegében mindent elmondtak, megírtak, kihirdettek: az elvont ész univerzális használatának kudarcát, a szituációfüggő észhasználatnak, az élet ész fölötti dominanciájának a szükségességét, a valóság, az igazság, a „módszer” pluralitásának értelmét és követelését, a hagyományos filozófiai, metafizikai rendszerek hitelvesztését, az átfogó, „nagy elméletek”, nagy intellektuális „iskolák” ellehetetlenülését, a szokásos értelemben vett filozófia halálát,³¹ és így tovább. Mindezeket a modernitásban szokásos formában osztották meg másokkal, s megbeszélésük is a modernitás bevált közösségépítő módszereit működtette. A filozófusok és a kulturális véleményformálók jobbra hümmögtek, finoman elhatárolódtak („hát látod, nekem is csak az irodalom tanszéken van állásom” – jellemezte a helyzetet Rorty), rácsodálkoztak a beatmozgalom vagy egyes művészi trendek furcsaságaira, és várták a jobb idők eljövételét. Ami jött, az azonban az internet volt.

Filozófiai posztok. Az internet eljövetele, kiépülésének körülményei, szerkezetének és működésének módozatai a posztmodern értékrend világméretű elterjedését és ellenállhatatlan érvényesülését eredményezték. Mindezekben teljesen visszaigazolódottak a technikafilozófusok teóriái: az internet magába foglalta, kifejezte, és működése során realizálta a korszak értékvilágát, valamint az is igazolódott, hogy a felhasználók tömegei ezúttal se a tervezők elképzelései szerint használták a terméket, hanem birtokba véve, „közösségi” konstrukcióval alakították tovább az egészet. Ilyenformán a posztmodern értékek közösségi, társadalmi jelenléte emberek tömegeinek mindennapi tapasztalatává, sőt saját gyakorlatának részévé vált.

Ettől még nem sokat változott a posztmodern filozófiai pozíciója, hiszen az emberek mindennapi tapasztalatai általában nem állnak össze tudatos világnézeté. Annyi történt – ez persze egyáltalán nem kevés –, hogy a filozófia mint kulturális entitás más kulturális létezőkhöz hasonlóan felköltözött az internetre is. A net plurális természetű: minden filozófiai irányzatot és áramlatot befogadott. Kezdetektől fogva (a később web1-nek nevezett szerveződési módszert követve) „helyt” adott könyvtáraknak, kiadóknak, egyetemeknek, szakmai és laikus szervezeteknek, magánszemélyeknek – egyszóval a kultúra minden intézményének. A neten reprezentált filozófiák szerzői lényegében ugyanazok a személyek maradtak, mint akik a hagyományos kommunikációs metodológiákat is működtették.

Megváltozott viszont a netről tájékozódó olvasó, néző, hallgató pozíciója.³² A kultúra értékeihez, a tudományos tudáshoz, a filozófiák igazságaihoz való – intézményi jelenlét nélküli – közvetlen hozzáférés lehetősége és gyakorlata az individuális „felhasználót” az alkotások (értékek, ismeretek, igazságok stb.) aktív alakítójának szerepébe segítette és kényszerítette. Olyan helyzet jött létre, amelyben a „nyitott mű” befogadjának aktivitása mindenre kiterjedően, állandó kötelezettségként, kérlelhetetlenül, elháríthatatlanul és sokszoros erővel vált szükségessé. Az új helyzet megszabadítja a befogadót az intézményesen jóváhagyott értelmezések kényszerétől, de egyúttal magára is marad a feladattal. Az egész procedúra tulajdonképpen Hegelnek az úr és szolga viszonyára vonatkozó leírására emlékeztet: a befogadó saját, folyamatosan gyakorolt értelmezési kényszere révén megszerzi és műveli az alkotás konstrukciójának képességeit, a szerző kezéből pedig fokozatosan kicsúszik mindez. A neten filozófiai posztokként megjelenő tanulmányok, értekezések, könyvek fokozatosan elveszíthetik a szerzőjük által formált tartalmaik, értelmük és értelmezésük jó részét, s ezek helyett az válik lényegessé, hogy az

individuális befogadó mit *gondol* róluk. Az egyik ezt, a másik azt – a netes környezet és saját életviláguk kontextusának támogatásával.

Az internetre posztolt filozófiák tehát lényegében azonosak a preinternet filozófiákkal. Azonosítható implicit változásai abban állnak, hogy a szerző jelentősége fokozatosan visszaszorul, és felértékelődik az individuális olvasó értelmezési, társalkotói szerepe. Fontos körülmény az is, hogy a filozófiai szövegek és témák kulturális jelenléte akadálytalanabbá válik: sok forrásanyag, gyűjtemény, könyvtár stb. kerül fel stabilan a netre. Háttérbe szorul a filozófiai művek publikálásában érvényesíthető aktuális érdekek hatása – könnyebb nyilvánosságra hozni és terjeszteni nézeteket, műveket. A kulturális intézményrendszer se marad változatlan: új publikációs módszereikkel és eszközeikkel támogatják a filozófia közösségi jelenlétének fennmaradását. A nethasználat lehetővé teszi nyilvános előadások, viták, konferenciák követését, archív felvételeken való álmétkodást, különleges eseményeken való online vagy offline részvételeket. Ebben a formában visszatérhetünk az élősóban folytatott filozófiai diszkussziók világába.

Posztfilozófiák. Az internet univerzális használatának legfontosabb következménye az új emberi létszféra, a hálólét létrejötte és a természeti és társadalmi létszférákkal való komplex együttlétezésének kibontakozása. Ebben a folyamatban formálódik az emberi természet is: az ember immár természeti, társadalmi és hálólétebeli meghatározottságok együttlétezésének eredménye. Vagyis az internetnek és használatának változásai a hálólét s így az ember egész világának, illetve az emberi természetnek a változásaival járnak. Ilyenformán az is nyilvánvaló, hogy az internethasználat változásai meghatározó jelentőségűek lehetnek a kultúra alakulásában – és természetesen nem hagyják változatlanul a filozófiát sem.

Filozófiai tartalmak internetes posztolása, s fentebb említett következményeik már az internethasználat kezdeteitől megfigyelhetők voltak, és mind a mai napig részei a netkulturális praxisnak. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy az internethasználat utóbbi évtizedeiben radikális változások sokaságát azonosíthattuk, így indokoltnak kulturális következményeik, mindenekelőtt a korszak filozófiájára gyakorolt hatásaik lehető számbavétele.

Rendkívüli jelentőségű a nethasználat, különösen a közösségi média használatának tömegessé válása. A ma élő emberek több mint 60 százaléka rendszeres internethasználó. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a korábban szóhozott összefüggések emberek nagy tömegei számára nem kivételesek, hanem mindennapi tapasztalatként vannak jelen. Másként mondván: a filozófiával való foglalkozásnak, filozófiai tartalmak tanulmányozásának, alakításának, létrehozásának, megvitatásának a tipikus módszerei is végérvényesen megváltoztak. Természetesen továbbra is lehetséges a hagyományos kulturális metodológiák szerint filozofálni, de a tevékenységek centruma folyamatosan tolódik a netkulturális módszerek használata felé. Releváns filozófiai diszkusszióvá válhat például Facebook- posztokhoz, filozófiai blogokhoz fűzött kommentek írása, olvasása, viták kezdeményezése és folytatása ezeken a helyeken (a kommentelés a netkultúra tipikus vitatkozási formája) vagy effélék egyszerű, csendes követése. Nyilvánvalóan fontosak maradnak a könyvekben, folyóiratokban megjelenő szövegek, de a tájékozódás, az olvasás, a publikálás alapvetően már ma is (legális és illegális) elektronikus adatbázisok használatával folyik. És így megy ez – a netkultúra teljes vertikumában.

Mindezeknél jelentősebb hatású azonban a szerző és olvasója, a filozófáló személyek természetének alakulása. A posztmodern kultúra által formált személyiségvonások (a sajátjává tett posztmodern értékek, azaz a pluralitás, individualitás, virtualitás, töredezettség, hatalomellenesség, benne foglalt modernitás kifejeződései) a nethasználat következtében stabilizálódnak és univerzálissá lényegülnek. A posztmodern karakterisztikumok kibontakozásához kedvező feltételeket biztosít a hálólételet elsődlegesen hordozó digitális közeg s a digitális lét reprezentációs

természete. A digitális létezés szükségszerűen virtuális létezés. A digitális létformában realizálódó posztmodern személyiségvonások szinergikus produktuma az „e-személyiség”.³³ Az e-személyiség nyilvánvalóan erősen kötődik a személyiség-fejlődés megelőző történeti változataihoz, mindenekelőtt a modern személyiséghez, s az annak kereteit szétfeszítő ellentétes hatású meghatározottságok állnak születésének hátterében. A fejlettség magasabb fokán tér vissza a személyiség elhibázottan megvalósított eredeti modernista céljaihoz, a saját maga által létesített és formált saját világok fölötti abszolút uralom igényéhez. Egy ilyen igény a digitális környezetben érvényesített posztmodern értékeket követő mindennapi gyakorlattal realizálhatónak tűnik. Ezt az teszi lehetővé, hogy az e-személyiség, az ő saját világa, a világa fölött gyakorolt korlátlan hatalma egyaránt virtuálisan léteznek. A virtuális lét nem látszólagos lét, nem a valóságos lét látszata, hanem a valamilyen (meghatározott) *mértékben valóságos* lét.

A hálólétből is részesülő individuuum, az e-személyiséggel rendelkező hálópolgár az immár három emberi létmód által formált emberi világ lakója, az emberi történelem eme új korszakának polgára. A hálópolgár saját létre és saját világára való reflexiója létének meghatározó vonása. Létformája egészen közel kerül az emberi természet alakítását öncélként deklaráló antropológiai imperatívusz közvetlen formában való működtetéséhez. Fontos volna látni, hogy vajon hogyan alakul a hálópolgár világnézete, hogyan keletkezik, s milyen komponensekből formálódik filozófiája.

Egyelőre úgy tűnik, hogy a világépítő, illetve világmagyarázó filozófiai praxis korábban lényeges tényezői ezúttal is hatékonyak. A hálópolgár filozófiáinak konstrukcióiban meghatározó jelentőségű a *személyesség*, valamint a személyiségvonások által determinált *elgondolások*. Megfogalmazásaik és kommunikációjuk erősen kötődik a *szóbeliség* hagyományaihoz. A fennálló (világokon belüli és világok közötti) összefüggéseket követő *gondolkodás* konstruált logikái felmutatják és alakítják a személyes világok komplex hálózatainak inflálódo univerzumát.

Az e-személyiségű hálópolgár filozófiája nyilvánvalóan csak posztfilozófia lehet, azaz egy olyan filozófia, amelyik a posztigazság korszakában születik. A hálópolgár (virtuális) világa végtelen, teljes, de személyes. A képzeletre és fantáziára nagymértékben hagyatkozó gondolás konstrukciója, ami a személyes jelenlét, a jelenlét hiánytalansága, folyamatossága és intenzitása révén igazolódik.³⁴ A filozófiai nézeteltérések vagy viták itt világok közötti összecsapások. Úgy tűnhet, semmi se írja elő, és semmi se biztosítja a végtelen pluralitású humán univerzumot összetartó struktúrák létezését. Ez azonban csak látszat. A modern individualitás születésének időszakában felismert értelmes önzés elv előírásai posztmodern viszonyok között is érvényesek. A saját világok egymásrautaltsága elkerülhetetlen.

Ilyenformán a kizárólag saját világokban érvényes összefüggésekből és igazságokból formálódó posztigazság korszak végzetesen plurális jellege is kétségbe vonható. A probabilizmus meghaladására vonatkozó kultúrtörténeti tapasztalat némi fogódzót nyújthat hozzá. A fentebb vázlatosan kifejtett valláserkölcsei analógia nyomán lehetségesnek látszik a posztigazság korszakában is a humán univerzumot összetartó meghatározottságokat azonosítani. Röviden arról van szó, hogy a végtelen sokaságú saját világok valóságát és a bennük érvényesülő igazságokat megszüntethetetlen realitásnak tekintsük, s közös valóságunk létesítésének fundamentumaként hasznosítsuk őket. Ehhez a valóság fogalmának átértelmezésére van szükség, amit a virtualitásnak, mint a mértékkel rendelkező valóság fogalmának a bevezetésével végezhetünk el. Ha elismerjük (s valami módon meghatározhatónak gondoljuk) a különféle világok s építőelemeik valóságosságának eltérő mértékeit (virtuális létezésüket), azzal virtuális létezésük más virtuális létezőkkel közös kontextusba illeszthető, s így a virtualitás fogalmának igénybevételével minden világ minden más világgal összevethető, összekapcsolható, egyetlen vir-

tuális, plurális univerzumba integrálható lesz. Egyszerűen szólva: a posztigazság korában is kialakíthatunk a hagyományos filozófiák totalitásgényét valamiképpen rekapituláló posztfilozófiai univerzumokat. Posztfilozófiák léteznek – és ilyen módon lehetségesek.

Nem könnyű persze rátalálni a valóságosság mérésére, a konkrét virtuális lét kvalitásának megállapítására alkalmas és az összehasonlíthatóságot, kommunikálhatóságot, integrálhatóságot is megfelelően támogató közös nyelvre, logikára, metodológiára. Úgy tűnik, az írásbeliség hierarchikus szerveződésű eljárásai helyett a szóbeliség komplexebb módszereihez való visszatérés hasznos lehet. Pontosabban a szóbeliség kultúrájának a vizualitással, a képek használatával közös, a képhasználatban is megnyilvánuló kommunikációs módszerei lehetnek hatékonyak.³⁵ Az egymástól alapvetően elváló és eltérő, ám mégis közös struktúrába szervezendő „világokból” a képek logikájának érvényesítésével lehet valamiféle töredezett, de összefüggő „világképeket” fabrikálni. A világképeket alkotó komponensek és jelentések hálózatának felderítésén való *gondolkodáshoz* akár mesterségesen intelligens eljárásokkal dolgozó eszközöket is kitalálhatunk.³⁶

A filozófia posztok és a posztfilozófiák közötti különbség és kapcsolat illusztrálására végül idézzünk fel egy klasszikus „vitát”. Platón kritikusan viszonyult a valósághoz, Arisztotelész kritikusan viszonyult Platónhoz – Hegel pedig ezek után talán kedvet csinált a posztfilozófia mai műveléséhez: „Aristotelést sokkal nehezebb megérteni, mint Platónt. Platónnak mítoszai vannak, a dialektikus elemeken át lehet siklani, s mégis azt lehet mondani, hogy olvastuk Platónt; Arisztotelés azonban mindjárt spekulatív. Arisztotelés látszólag mindig csak egysről, különösről filozofált, s nem emeli ki, mi az abszolútum, az általános, mi isten; mindig egyestől egyeshez halad tovább. Napi munkája az, ami *van...*”³⁷

■ JEGYZETEK

20. Gondolatmenetünk számos ponton követi a Ropolyi László: *Filozófia a posztigazság korában*. Polanyiana 2022. 31/1. 38–62. dolgozatát.

21. Kicsit bővebben lásd: Ropolyi László: *Válság és átalakulás a koronavírus-járvány idején*. In: Fokasz Nikosz – Kiss Zsuzsanna – Vajda Júlia (szerk.): *Koronavírus idején*. Replika Alapítvány, Bp., 2020. 101–107.

22. Ropolyi László: *Prolegomena egy hálólélelmélethez*. In: Bajnok Andrea – Korpics Márta – Milován Andrea – Pólya Tamás – Szabó Levente (szerk.): *A kommunikatív állapot. Diszciplináris rekonstrukciók*. Typotex Kiadó, Bp., 2012. 145–154.

23. Ropolyi László: *A tudás reformációja*. Korunk 2001. 1. 38–45.

24. Néhány jellegzetes vélemény: James Ball: *Post-truth: How Bullshit Conquered the World*. Biteback Publishing, Hull, 2017; Lee C. McIntyre: *Post-truth*. MIT Press, Cambridge MA, 2018; Gabriele Cosentino: *Social Media and the Post-Truth World Order. The Global Dynamics of Disinformation*. London and Cham, Palgrave Macmillan and Springer Nature. 2020; Steve Fuller: *What Can Philosophy Teach Us About the Post-truth Condition*. In: Michael A. Peters – Sharon Rider – Mats Hyvönen – Tina Besley (eds.): *Post-Truth, Fake News. Viral Modernity & Higher Education*. Springer Nature, Singapore, 2018. 13–26; Ropolyi László: *Filozófia a posztigazság korában*.

25. Pl.: Nicole A. Cooke: *Fake news and alternative facts: information literacy in a post-truth era*. ALA Editions. Chicago, 2018; Gabriele Cosentino: *Social Media and the Post-Truth World Order. The Global Dynamics of Disinformation*. Palgrave MacMillan, 2020; Nick Couldry – Andreas Hepp: *The Mediated Construction of Reality*. Polity Press, Cambridge, 2017. Kimiz Dalkir – Rebecca Katz (eds.): *Navigating fake news, alternative facts, and misinformation in a post-truth world*. IGI Global, Hershey PA, 2020; Steve Fuller: *Post-Truth. Knowledge as a Power Game*. Anthem Press, London and New York, 2018; Krekó Péter: *Tömegparanoia 2.0 Összeesküvés-elméletek, álhírek és dezinformáció*. Athenaeum Kiadó. Bp., 2021.

26. Lásd pl.: Stefania Tutino: *Shadows of Doubt. Language and Truth in Post-Reformation Catholic Culture*. Oxford University Press, Oxford, 2014; valamint: Stefania Tutino: *Uncertainty in Post-Reformation Catholicism: A History of Probabilism*. Oxford University

- Press, Oxford, 2018; Rudolf Schuessler: *The Debate on Probable Opinions in the Scholastic Tradition*. Brill, Leiden, 2019.
27. Ropolyi László: *Filozófia a posztigazság korában*.
28. Ian Hacking: *The emergence of probability: a philosophical study of early ideas about probability, induction, and statistical inference*. 2nd ed. Cambridge University Press, Cambridge, 2006; Ian Hacking: *The Taming of Chance*. Cambridge University Press. Cambridge, 2002.
29. Chris Meyns: *Leibniz and the Ethics of Probability*. In: Lloyd Strickland – Julia Weckend – Erik Vynckier (eds.): *Tercentenary Essays on the Philosophy and Science of G.W. Leibniz*. Palgrave Macmillan, London, 2016. 229–253.
30. Ropolyi László: *Virtualitás mint harmadik létszféra*. Magyar Tudomány 2017. 178(8). 918–928.
31. Isabelle Thomas-Fogiel: *The Death of Philosophy. Reference and self-reference in contemporary thought*. Columbia University Press, New York–Chichester, 2005/2011.
32. Lásd: Ropolyi László: *A tudás reformációja*.
33. Ropolyi László: *Digitális identitás – e-személyiség*. In: Daróczi Enikő – Laczkó Sándor (szerk.): *Lábjegyzetek Platónhoz 18. Az identitás*. Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, Magyar Filozófiai Társaság, Státus Kiadó, Szeged, 2020. 245–259.
34. Lásd Ropolyi László: *Virtualitás mint harmadik létszféra*.
35. Ropolyi László: *A filozófia képe és a kép filozófiája, avagy az igaz a rész – az igaz az egész*. In: Egyed Péter – Gál László (szerk.): *Fogalom és kép II*. Presa Universitară Clujeană, Kvár, 2011. 11-40.
36. Íme, egy ígéretes illusztráció: DebateGraph. <https://debategraph.org/Stream.aspx?nid=61932&vt=ngraph&dc=focus>
37. Georg Wilhelm Friedrich Hegel: *Előadások a filozófia történetéről. II.* (Ford: Szemere Samu). Akadémiai Kiadó, Bp., 1977. 206.

